

Turbucz Dávid: Horthy Miklós: honmentő és/vagy honvesztő?¹

Szerzői adatok: PhD, ELKH BTK Történettudományi Intézet

Amennyiben arról a kérdésről, hogy Horthy Miklós 'honmentő' vagy 'honvesztő' volt-e, reprezentatív közvélemény-kutatásra kerülne sor, eltérő válaszok születnének. Lennének válaszadók, akik szerint – az 1919 és 1944 közötti Horthy-kultusz egyik fő üzenete értelmében – 'honmentő' volt. Mások – az 1945 és 1989 közötti kommunista propaganda interpretációjával összhangban – ennek ellenkezőjét állítanák. A kizárólag pozitív és negatív vélemények propagandisztikus túlzások, amelyeket a politikai meggyőződés és/vagy az alapvető ismeretek hiánya eredményez. Feltételezem, hogy a kiegyensúlyozottságra törekvés jegyében olyan válaszok is lennének, amelyek – különböző arányban – a két említett álláspont egyes elemeit ötvöznék.² Azok, akik szerint a történelem egyes alakjait kiegyensúlyozottságra törekedve, egyszerre empatikusan és kritikusan szükséges vizsgálni, azt mondanák, hogy Horthy Miklós 'honmentő' és 'honvesztő' sem volt. Én legalábbis – a történettudomány alapvető szabályainak megfelelően – ezt a választ adnám, ha a közvéleménykutatók megkérdeznének.³

Előadásomban Horthy Miklós fővezéri és kormányzói tevékenységének azon aspektusairól lesz szó, amelyek összefüggnek ezzel a kérdéssel. Amellett érvelek tehát, hogy egyik sem volt, mivel sosem egyetlen ember érdeme, ha egy válságperiódus után talpra tud állni egy ország, ahogyan sosem egyetlen ember felelőssége, ha ennek ellenkezője történik. A sikerek és kudarcok egy személyhez való kapcsolása ugyan ma is népszerű, mivel leegyszerűsíti a múlttal való szembenézést, azonban pont emiatt félrevezető és megalapozatlan válaszokat eredményez.

A következő oldalakon Horthy 1919 és 1944 közötti fővezéri és kormányzói tevékenységének azon aspektusairól lesz szó, amelyek összefüggnek a fenti kérdéssel, azzal, hogy „honmentő” és/vagy „országvesztő” volt-e.

A hatalomra kerülés körülményei:

Horthy Miklós érdemi politikai szerepvállalása a bolsevik diktatúra bukását követően kezdődött, amikor függetlenedett a szegedi kormánytól és a szerveződő hadseregével átvonult a Dunántúlra.

---

¹ Az előadás megtartásához szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, a PD 128 500 azonosítószámú „Jobboldali radikalizmus és konzervativizmus között. Horthy Miklós 1919–1931 című”, NKFI alapból megvalósuló projekt keretében valósult meg.

² Horthy Miklós megítélésének történetéhez lásd Romsics Ignác: Horthy-képeink. *Mozgó Világ*, 2007/10. sz. 3-32.; Turbucz Dávid: Kultusz és ellenkultusz. *Mozgó Világ*, 2012/8-9. sz. 19-26.

³ Ennek megfelelően jártam el a Horthy Miklósról szóló tudományos ismeretterjesztő életrajz megírásakor is. Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2011. Erre a kötetre – az egyszerűség kedvéért – a továbbiakban már nem hivatkozom.

Siófok székhellyel kezdte meg – a világháborúban a szárazföldi hadseregben szolgáló, megszállási tapasztalatokkal is rendelkező, jobboldali radikális környezetének tanácsai alapján – a hatalmának kiépítését. A nemzeti hadsereg ellenőrzése alatt álló területeken a budapesti kormány nem tudta érvényesíteni az akaratát. A Dunántúl katonai parancsnoka Horthy volt, aki a katonai kerületek és a vármegyék katonai parancsnokait irányította. Elviekben a politikai és a katonai hatóságok mellérendelt viszonyban álltak, a gyakorlatban azonban a katonai hatóságok dominanciája érvényesült. Így a hadseregszervezésre, a statáriumra és az internálásra, a katonai cenzúrára, a hírszerzésre és a propagandára vonatkozóan a fővezérség intézkedett a saját érdekeinek megfelelően.⁴ Az 1919 augusztus közepét követő időszakkal kapcsolatban utalni kell a fehérterror jelenségére is, amelyről – mint számos egykorú, levéltári dokumentum és későbbi források alapján kijelenthető – Horthy tudott és szükségesnek is tartott a 'rendteremtés' érdekében.⁵

A fővezér – a hadsereg hatalmi helyzete eredményeként is – az ország jövőjét meghatározó politikai szereplők egyike lett. A döntő tényező azonban nem a hadsereg szerepe, hanem a győztes hatalmak álláspontja volt. Az őket képviselő Szövetségesközi Katonai Misszió tagjaival és Sir Georg Clerk brit diplomatával Horthy meglehetősen jó kapcsolatot épített ki. Ez tudatos volt a részéről, mert belátta, hogy az antant támogatása szükséges az ország helyzetének stabilizálásához és saját hatalmának a megalapozásához is.⁶ A megszálló román hadsereg kivonulása az antant nyomására valósult meg. Az így kiürített területekre a nemzeti hadsereg vonult be. A fővezér 1919 végén, 1920 elején arra tett javaslatot a Katonai Missziónak, hogy az antant autoritása alatt katonai diktatúra épüljön ki az országban. A javaslata azonban nem kapott támogatást, amit tudomásul is vett. Azt azonban nem elleneztek a győztes hatalmak, hogy kormányzó legyen.⁷ Az, hogy Horthy Miklóst 1920. március 1-jén kormányzóvá választotta a nemzetgyűlés, több tényező eredménye volt. Ezek közül a legfontosabb az antant támogatása volt. Emellett mögötte állt az egyetlen magyar katonai erő, a tanácsaidóra is hallgatva jól helyezkedett, jó döntéseket hozott. A terror, a katonai diktatúra bevezetésének lehetősége, a fenyegetettség érzése is befolyásolta a politikai pártokat, amikor arról döntöttek, hogy támogatják a megválasztását. Ugyan felmerült más jelöltek neve is, érdemi választási lehetőség – az adott helyzetben – nem volt. Ez annak ellenére is helytálló, hogy a fővezér

---

⁴ Ehhez lásd, bár az itt hivatkozott könyveket forráskritikával szükséges használni, Vargyai Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör (1919-1921)*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.; Pataki István: *Az ellenforradalom hadserege 1919–1921. A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon (1919. augusztus – 1921. július)*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1973.; Pölöskei Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere (1919-1922)*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977.

⁵ Romsics: *Horthy-képeink...* 7., 30.; Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában (1914-1945)*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1997. 71-74.; Bödök Gergely: *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919-1921)*. Doktori disszertáció. Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola, Eger, 2018. 178., 184-185.

⁶ Thomas Sakmyster: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918-1944*. Budapest, Helikon Kiadó, 2001. 37-52.

⁷ Pritz Pál: *Horthy Miklós és a katonai diktatúra. Történelmi Szemle*, 2011/1. sz. 127-139.

átlagosnak tekinthető képességekkel rendelkezett.⁸ Politikai, jogi és közgazdasági ismeretei és tapasztalatai nem voltak, mert ezeket az 1882 és 1918 közötti haditengerészeti karrierje során esélye sem volt megszerezni.⁹

Összegzésképpen megállapítható, hogy Horthy fővezéri tevékenysége pozitívan és negatívan értékelhető elemeket egyaránt tartalmazott. Azonban nemcsak ő határozta meg az ország jövőjének alakulását, hanem az ellenforradalom más szereplői és az ország sorsát érdemben befolyásoló döntéseket meghozó győztes hatalmak is.¹⁰

IV. Károly visszatérési kísérletei:

A király restaurációs kísérleteinek története ismert. A kormány és a kormányzó is az ország érdekeivel összhangban cselekedett, amikor tavasszal és ősszel is megakadályozta IV. Károly visszatérését a magyar trónra.¹¹ Ennek elsősorban nemzetközi okai voltak, ugyanis mind a győztes nagyhatalmak, mind pedig a szomszédos államok nem támogatták Károly visszatérését a hatalomba. A nemzetközi tényezőkön túl belpolitikai körülmények is befolyásolták a kormányzó és a kormány magatartását. Az államfő radikális jobboldali környezetét ugyanis szabad királyválasztók alkották és a nemzetgyűlésben is a szabad királyválasztó kiscsoportok voltak többségben. Horthy a nyilatkozatait leszámítva, amelyeknek lényege szerint lojális a királyhoz, de annak személyéről jelenleg nem lehet döntést hozni, semmit sem tett a királykérdés megoldása érdekében. A Nagykövetek Konferenciájának 1920. február 2-i álláspontja ismeretében ráadásul különösebb kockázat nélkül biztosíthatta nyilvános és privát csatornákon keresztül a királyt a hűségéről. Egy szempontból azonban a kormányzó felelősnek tekinthető IV. Károly visszatérési kísérleteiért: ugyanis nem tájékoztatta pontosan a királyt azokról a bel- és külpolitikai körülményekről, amelyek nem tették lehetővé a magyar trónra való visszatérését. Egy ilyen körültekintő tájékoztatás a király döntéseit befolyásolhatta volna.¹²

---

⁸ Sakmyster: i. m. 55-63.; Ormos M.: Magyarország... 67., 76-80.; Püski Levente: *A Horthy-rendszer (1919–1945)*. Budapest, Pannonica Kiadó, 2006. 17-18.; Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve*. Budapest, Gondolat, 1982. 83-85.

⁹ A szakirodalomban az az álláspont meghatározó, hogy Horthy Miklós kiváló haditengerésztiszt volt. E sorok írója is így mutatta be az Osztrák-Magyar Monarchia haditengerészetében betöltött pályafutását a Napvilág Kiadónál megjelent, már hivatkozott könyvében. Azonban az újabb bécsi kutatásaim alapján ez az értékelés alapos átgondolásra szorul. Az elsődleges források alapján ugyanis mégsem állítható, hogy kiváló tengerésztiszt lett volna. Itt ennek részletes kifejtésére nincsen mód, de azt jelezni szükséges, hogy az 1882 és 1918 között átlagos, közepes minőségű és teljesítménnyel rendelkező tengerésztisztnek tekinthető.

¹⁰ Horthy Miklós fővezér tevékenységéről megjelenés alatt van egy tanulmányom, amely a releváns szakirodalom főbb megállapításai és az elsődleges források alapján mutatja be az 1919 augusztusa és 1920 márciusa közötti időszakot. A tanulmány előreláthatóan a *Történelmi Szemle* 2020. évi 3. számában fog megjelenni.

¹¹ Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 197-202.; Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 192-198.

¹² Ormos Mária: „Soha, amíg élék!”. *Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben*. Pécs, Pannónia Könyvek, 1990. 21-28., 57-59.; Sakmyster: i. m. 67-70., 90-91.; Bencsik Gábor: *Horthy Miklós. A kormányzó és kora*. Budapest, Magyar Mercurius, 2001. 120.

A bethleni konszolidáció:

Azzal, hogy az antant elvárásaival összhangban 1920 elején nem vezetett be katonai diktatúrát, a fővezér megtette az első lépést a politikai konszolidáció felé. Kormányzóként Horthy feladta az addigi, jóval kiterjedtebb hatalmát. 1920 tavaszán ugyan még nem lehet konszolidált politikai viszonyokról beszélni, de megkezdődött az a folyamat, amely eredményeként egyre inkább az alkotmányos, választott intézmények hozták a döntéseket, miközben a hadseregé fokozatosan csökkent. Ennek során egyre több jogosítvány került át a kormányhoz, a nemzetgyűléshez és az igazságszolgáltatáshoz.¹³

Ez a folyamat Teleki Pál első miniszterelnöksége alatt folytatódott, majd Bethlen István volt az, aki azt befejezte. Ennek során a kormányzó fontos szerepet töltött be, mert támogatta a konszolidáció megvalósítását. Egy ideig azonban ez még nem volt magától értetődő, mivel Horthy a hozzá közel álló különítményeket védte és az 1920. és 1921. évi karácsonyi amnesztia is sokakat mentesített a fehérterror alatt elkövetett tetteik büntetése alól. 1921 és 1923 között azonban a kormányzó egyre inkább a Bethlen István nevéhez köthető konszolidációs politika támogatójává vált, amivel párhuzamosan eltávolodott a jobboldali radikális környezetétől. Ugyan nem szakadt meg közte és a radikálisok közötti kapcsolat, de háttérbe kerültek. Horthy ugyan meghallgatta őket, de már nem rájuk, hanem a kormányfő véleményére és javaslataira hallgatott. A konszolidáció elsősorban nem a kormányzó érdemének tekinthető, hanem a miniszterelnök és szakminiszterei sikereként értékelhető, mivel az nem az államfő politikája volt, a konkrét irány részleteit nem ő, hanem a kormányfő szabta meg. Horthy Miklós azután, hogy 1919 és 1921 között aktív szereplője volt a kormányzati politika alakításának, 1921 végét követően lassan hátrébb is húzódott. Emellett nem rendelkezett azokkal a képességekkel, amelyek szükségesek lettek volna a konszolidációs politika részleteinek meghatározásához. Horthynak – összegezve – a konszolidációban az volt a szerepe, hogy kinevezte Bethlent miniszterelnöknek és a kormányfő politikáját a jobboldali radikálisokkal szemben egyértelműen a támogatásáról biztosította. Ez tekinthető a legjelentősebb államfői érdemének.¹⁴

A kormányzó gondolkodásmódjában és szerepfelfogásában az 1920-as évek első felében végbement változásokat jól érzékeltetik azok a kijelentések, amelyeket 1923. augusztus 21-én Kozma Miklósnak tett. Bethlen Istvánról ezt mondta: „azt hiszem, megtaláltam benne a legtehetségesebb embert, ki ma az ország kormányzására alkalmas”. Majd kitért a fajvédők, személy szerint Gömbös Gyula értékelésére is. Kozma így összegezte az államfő álláspontját: „Érzelmileg úgy az antiszemita, mint a nacionalista politikát illetőleg teljesen velük érez, de ez csak keresztülcsillan

¹³ Ehhez a folyamathoz lásd a 4. jegyzetben hivatkozott irodalmat.

¹⁴ Sakmyster: i. m. 69-81., 122-139.; Püski: i. m. 20-25. A bethleni konszolidáció bemutatásához lásd Romsics Ignác Bethlen István-életrajzának releváns fejezeteit.

azon sorok között, amit mond, egyébként pedig mondja azt, amin három szó után meglátszik a miniszterelnök igen nagy befolyása és hatása”. Horthy Miklós a következőkképpen foglalta össze kormányzói tevékenységének fő célját: „Ebben az országban rendnek kell lennie, és én rendet fogok tartani. A rendetlenkedőkbe belelövetek, s ha a rendetlenkedés a jobboldalról történik, számomra a különbség csak annyi, hogy ezekbe fájó szívvel fogok belelövetni, míg egy esetleg baloldalról jövő rendetlenkedésbe passzióval”.¹⁵

Gömbös Gyula miniszterelnöksége:

Gömbös kormányfőként a parlamentárius intézményrendszerre épülő autoriter rendszer tekintélyelvű vonásait kívánta erősíteni. Érdemi változás a politikai rendszerben azonban nem történt, mert az országgyűlési választásokra, amelyen Gömbös el tudta érni, hogy a kormánypárti frakció többségét a támogatói alkossák, csak 1935-ben került sor. A belpolitikai jobbratolódás folyamata azonban akkor kezdődött.¹⁶ Ennek ellenére a választások után sem tudta a miniszterelnök a politikai rendszert érintő törekvéseit végrehajtani. Megakadályozta ebben a betegsége, és az is, hogy a környezetében sem támogatta őt mindenki. Közülük kiemelhető a kormányzó, aki – a tanácsadóira hallgatva – döntött arról, hogy leváltja a kormányfőt. Ettől Gömbös gyógyíthatatlan betegsége miatt végül eltekintett.¹⁷ Ebben az esetben sem lehet kizárólag a kormányzó szerepével magyarázni a gömbösi politika kudarcát. A kormányzó szembe fordult a miniszterelnökkel, ez tény, de ebben másoknak – például Bethlen Istvánnak – is volt szerepe.¹⁸

Antiszemitizmus:

Horthy Miklós államfői tevékenysége kapcsán nem megkerülhetők az antiszemita nézetei és azok a döntései, amelyek a magyar zsidóság életlehetőségeit, jogait végül pedig az életben maradási esélyeiket érintették.¹⁹

Horthy Miklós antiszemita nézetei kapcsán a Teleki Pálnak 1940 októberében írt leveléből érdemes idézni. Eszerint: „Ami a zsidókérdést illeti, én egész életemben antiszemita voltam, zsidókkal sohasem érintkeztem. Tűrhetetlennek tartottam, hogy itt Magyarországon minden gyár, bank, vagyon, üzlet, színház, újság, kereskedelem stb. zsidókezekben legyen. [...] Azonban [...] lehetetlen a zsidókat, kiknek minden a kezükben volt, egy-két év leforgása alatt kikapcsolni, és

---

¹⁵ Kozma Miklós naplóját idézi Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941)*. 1. köt. Budapest, PolgArt, 2000. 122-123.

¹⁶ Vonyó József: *Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt*. Pécs, Kronosz Kiadó, 2018. 281-495.

¹⁷ Sakmyster: i. m. 171-176., 182-183.

¹⁸ Romsics: Bethlen... 383-384.; Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Budapest, Vince Kiadó, 2001. 301-302., 304-305.

¹⁹ Erről részletesebben Turbucz Dávid: Horthy Miklós antiszemizmusa. A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. *Kommentár*, 2012/5. sz. 51-64.

hozzá nem értő, leginkább értéktelen, nagyszájú elemekkel helyettesíteni, mert tönkre megyünk. Én hirdetem talán először az antiszemitizmust, azonban nem nézhetek nyugodtan embertelenségeket, szadista, oktalan megaláztatásokat, mikor még szükségünk van rájuk”.²⁰

A kormányzó ebben a levelében visszautalt a korszak elejére, magának tulajdonította az antiszemita politika megkezdését. Ezzel kapcsolatban azonban túlzott: ugyanis ennek nem a kezdeményezője volt, hanem sokkal inkább a befogadója és támogatója. Az viszont kétségtelen, hogy a korszak elején a radikálisabb antiszemita közlések közé tartozott. Idővel a nézetei mérséklődtek és szelektív antiszemitizmussá változtak. Ezt azt jelenti, hogy a nemzethűségük alapján különbséget tett a „jó” és a „rossz” zsidók között. Az idézetben „a zsidókkal sohasem érintkeztem” állítás azt jelenti, hogy a „jó” zsidókat (bankárokat, gazdasági vezetőket, színészeket, művészeket stb.) nem is tekintette zsidónak, hanem becsületes, tisztességes magyar embereknek. Velük személyes kapcsolatban volt, a zsidósággal kapcsolatos előítéleteit nem vonatkoztatta rájuk. A „rossz” zsidók közé – a kormányzó szóhasználata szerint – a „lázado kommunista zsidók” és a galíciai „söpredék” tartoztak, akik nem integrálódtak a magyar társadalomba, a társadalom szegényebb rétegeihez tartoztak és nem hoztak hasznot a magyar nemzetnek. A szelektív antiszemitizmus mellett, mint látható, nézeteinek fontos eleme volt a fokozatos jogkorlátozás. Ugyan a zsidóellenes törvényeket nem ő kezdeményezte, de támogatta, elfogadta a zsidóság jogait korlátozó, diszkriminatív jogszabályokat. Az 1937-ben megerősített halasztó erejű vétőjogával nem élt. A zsidóság fizikai megsemmisítését azonban már nem támogatta.²¹

A magyar zsidóság 1919 és 1944 közötti sorsát illetően nehezen vitatható a kormányzó felelőssége, de szintén nem lehet erről kizárólag az ő személyére koncentrálni beszélni.

A területi revízió:

Horthy Miklós, mint közismert, egyértelműen támogatta a területi revíziót célzó külpolitikát. Az első és a második bécsi döntést megelőző tárgyalásokban nem vett részt, Magyarországot hivatásos diplomata képviselték, akik a miniszterelnök és a külügyminisztérium utasításai alapján tették a dolgukat. Nyilvánvalóan ezek az utasítások nem voltak ellentétben a kormányzó akaratával. Hasonló szerepet töltött be a kormányzó 1939 és 1941 tavaszán is, Kárpátalja és a Délvidék visszaszerzése esetében.²²

---

²⁰ Szinai Miklós – Szücs László (s. a. rend., jegyz.): *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest, Kossuth, 1962. 260.

²¹ Ehhez a témakörhöz lásd még Karsai László: *Horthy Miklós (1868-1957). Legendák, mítoszok, valóság. Beszélő*, 2007/3. sz. 72-91.; Ungváry Krisztián: *Horthy Miklós. A kormányzó és felelőssége 1920-1944*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2020. 101-122.

²² A rendelkezésre álló szakirodalomból lásd például Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.; Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken (1938-1945). Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2014.; Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély, 1940-1944*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2011.

Nem lehet tehát Magyarország kormányzóját 'országgyarapítónak' tekinteni. Azért sem, mert a magyar állam nem rendelkezett önálló erővel a területi revízió végrehajtásához. Rá volt tehát szorulva a versailles-i békerendszerrel elégedetlen nagyhatalmak, a tengelyhatalmak, főként a náci Németország támogatására.²³ A magyar állam nem eszmei, ideológiai okokból, hanem Trianon revíziója érdekében működött együtt a náci politikai vezetéssel. Személy szerint a kormányzó nem tudott és nem is akart a nácizmussal azonosulni, magáról Hitlerről nem is volt pozitív a véleménye.²⁴ Az 1938 és 1941 közötti revíziós sikerek elsősorban Adolf Hitlernek és a magyar diplomácia előkészítő munkájának voltak köszönhetőek. A kormányzónak ebben tehát lényegében nem volt szerepe. A propaganda – a visszatért városokba fehér lovon bevonuló kormányzó képével – azonban azt sugallta, hogy az ő érdemének tekinthető a területgyarapodás.²⁵ A területi revízió áráként Magyarország elköteleződött Németország irányába. Ez tekinthető a revízió árának. Ezzel összefüggésben a magyar állam mozgástere korlátozottabb lett, amihez a magyar politikai és katonai elit egyes döntéseivel, elsősorban az önmérséklet hiánya miatt, maga is hozzájárult. Ez elmondható a kormányzóról is.²⁶ Erre vonatkozóan a hadba lépést említeném példaként.

A hadba lépés körülményei:

Magyarország hadba lépését illetően több kérdés is felvethető: például a június 26-i események rekonstruálása, kik hajtották végre a támadást, sb.? Itt azonban kifejezetten a kormányzó szerepével foglalkozom.

Június 26-án, a Kassát ért bombatámadást és a rahói vonat elleni támadást követően az államfőt Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar Főnöke, és Bartha Károly honvédelmi miniszter arról tájékoztatta, hogy a támadást szovjet gépek hajtották végre. A megrögzötten antikommunista Horthy Miklós azonban bele sem gondolt abba, hogy milyen oka, érdeke fűződhetett ehhez a szovjeteknek. Ha alapos körütekintéssel mérlegelte volna a történetet, akkor rá kellett volna jönnie, hogy a Szovjetunióknak nem volt oka szándékos támadás végrehajtására. A kormányzó az incidenst mindenesetre háborús oknak nyilvánította és néhány perccel, de az is lehet, hogy néhány másodperccel belül – a kormányfővel történő egyeztetés nélkül – döntött arról, hogy válaszlépésre van szükség. Ennek eredményeként Magyarország hadviselő féllé vált.²⁷

---

²³ Pritz Pál: 20. századi magyar külpolitika. In: Uő: *Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2011. 38-44.

²⁴ Sakmyster: i. m. 181-182., 200-208., 286., 288-289.

²⁵ A kormányzó személye körüli vezérkultuszhoz lásd Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz 1919-1944*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015.

²⁶ A Horthy-korszak külpolitikájához lásd Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram, 2009.

²⁷ Ungváry: i. m. 65-80.; Sakmyster: i. m. 246-248.; Romsics Ignác: Magyar történelmi problémák, 1900-1945. In: Uő: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004. 330-332.

Hogyan értékelhető mindez? Egyrészt szükséges leszögezni, hogy geopolitikai okokból a Németország irányába egyre nagyobb mértékben elköteleződő Magyarország számára nem lett volna lehetőség kimaradni a második világháborúból. Horthy felelőssége – mivel ezt a döntés ő hozta meg – nem az, hogy az ország hadba lépett, hanem annak időzítése és módja. Ugyanis lehetett volna még várni, addig, amíg Hitler nem kezdi el követelni a magyar kormányzattól a magyar állam csatlakozását a keleti fronton zajló hadműveletekhez.²⁸ Okkal vethető fel tehát a kormányzó felelősségének kérdése, de ezt árnyalja, hogy ha Horthy Miklós akarta volna, akkor sem tudta volna elérni, hogy az ország kimaradjon a világháborúból. A kormányzó döntését illetően tehát nem az a lényeges, hogy valójában kik hajtották végre a június 26-i támadásokat, hanem az információ, amit a Honvéd Vezérkar Főnökétől és a honvédelmi minisztertől kapott. Ha az államfő az információt mérlegelte volna, akár rájöhethetett volna arra is, hogy az 1920. évi XVII. tc. szerint a „közvetlen” és fenyegető” veszély nem állt fenn 1941 júniusának végén.

A német megszállás időszaka

1944. március 19-én a náci Németország megszállta a magyar állam területét. Mivel Horthy Miklós nem mondott le a kormányzói hivataláról, így a neve jogosan köthető össze a megszállást követő eseményekkel.²⁹ A március 19. és október 16. közötti időszak kapcsán kizárólag a magyar zsidóság sorsára és az átállási kísérlet kudarcára térek ki.

Azzal, hogy Horthy Miklós a helyén maradt törvényesítette a megszállást, amivel hozzájárult a megszállási rendszer hatékony működtetéséhez, ahhoz, hogy a részleges elitcserén átesett államapparátus, a honvédség és a karhatalom kiszolgálja a németek igényeit, ahhoz, hogy megvalósuljon az ország gazdasági és katonai mozgósítása, illetve a vidéki zsidóság deportálása.³⁰ A kormányzó gyakorolta az államfői jogait (például: kinevezte az új kormányt, a németbarát főispánokat és államtitkárokat, eleget tett a reprezentatív funkciónak).³¹ Egyedül a magyar zsidóság sorsával összefüggő döntésektől igyekezett távol maradni. Mivel már a megszállás előtt megtudta, hogy mi is a náci zsidópolitika lényege, így okkal számíthatott arra, hogy március 19-e után ez Magyarországon is érvényesülni fog. Mivel ezzel nem tudott azonosulni, így saját lelkiismerete

---

²⁸ Pritz: 20. századi... i. m. 43-44.

²⁹ Felmerül a kérdés, hogy jó döntés volt-e a részéről, hogy nem mondott le? Úgy vélem, hogy a lemondás és a le nem mondás mellett is érdemben lehet érvelni. Ha lemondott volna, akkor az egy komoly jelzés lett volna a társadalom számára, már csak azért is, mert 1919 ősze óta Horthy a nemzet vezérének számított, mégha ennek tartalma és intenzitása a korszakban változott is. Feltehetően a kormány és a közigazgatás alacsonyabb határfokkal működött volna. Azonban Horthy nem mondott le, így ezzel és nem a mi lett volna, ha... kérdéssel kell foglalkozni.

³⁰ Randolph L. Braham: *A népiirtás politikája. A Holocaust Magyarországon*. 1. köt. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 381-382.

³¹ Sipos Péter: Horthy Miklós és Magyarország német megszállása. *História*, 1994/4. sz. 24.; Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1990. 213-214.; Szakály Sándor: *Elvesztett önállóság. A megszállás forgatókönyve és megvalósítása. Rubicon*, 2011/5. sz. 57-59.

megnyugtatása érdekében igyekezett ettől – amennyire lehetett – távol maradni. A deportálást az ország katonai és gazdasági mozgósításához hasonlóan a magyar állam szuverenitásának visszaszerzése érdekében szükséges rossznak tekintette. Az adott helyzetben nem tartotta elkerülhetőnek a zsidóság gettósítását és deportálását.³² Emiatt a neve okkal köthető össze a népiertással, mert tekintélyével, pozíciójából következően jóváhagyta azt, ami 1944 tavaszán Magyarország területén történt. Horthy Miklós június végén – a nemzetközi tiltakozás és a romló katonai helyzet hatására – döntött a deportálásokról leállíttatásáról. Azonban ezt megtehetette, de legalábbis megpróbálhatta volna korábban is. Nem tette, miközben május és június folyamán a kormányzó pozíciója érdemben nem tért el a július eleji helyzettől. A kormányzó felelőssége kétségtelen, azonban a magyar kormány, a közigazgatás működtetői, stb. is részesei voltak az akkor zajló gettósításnak és deportálásnak.³³

Ami az átállási kísérletet illeti: a kormányzó csak szeptember végén járult hozzá, hogy fegyverszüneti delegáció utazzon Moszkvába. Az előzetes fegyverszünet megkötésére október 11-én került sor. Ez sikernek tekinthető, azonban a tartalmának megvalósítása, azaz a németekkel történő szembefordulás, már teljes kudarcot jelentett. Ugyanis nem került sor a szükséges politikai és katonai előkészületekre, az adott helyzetben indokolt parancsok és utasítások kiadására. Horthy megalapozatlanul bízott abban, hogy a tisztikar fenntartások nélkül követi a parancsait. A kormányzó környezete, akikben az államfő megbízhatott, elszigetelten tevékenykedett, a kormánnyal és a honvédséggel sem voltak meg a szükséges kapcsolatai. Az október 15-i államfői kiáltványban nem szerepelt az a tény, hogy az előzetes fegyverszünet megkötésére már sor került.³⁴

Az átállási kísérlet kudarcát tehát több tényező okozta, nem lehet azt állítani, hogy az kizárólag rajta múlt. Emiatt szintén nem lehet Horthy Miklóst 'honvesztőnek' nevezni, mert Magyarország háborús veresége nemcsak az ő tevékenységével kapcsolható össze. Elegendő ismételtelen csak arra utalni, hogy Magyarország hadba lépése eleve nem volt elkerülhető. Azonban az, hogy hogyan is fejezi be a magyar állam a háborút, már a kormányzón is múlt.

---

³² Christan Gerlach – Götz Aly: *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945.* Budapest, Noran, 2005. 204-208.

³³ Horthy Miklós döntéseinek hátteréhez, a felelősségéhez lásd a 19. jegyzetben már hivatkozott tanulmányomat. Emellett Ungváry Krisztián 2020 tavaszán megjelent – szintén hivatkozott – könyvének releváns fejezete is hasznos olvasmány lehet azok számára, akik ezzel kapcsolatban még tájékozódni szeretnének.

³⁴ Az átállási kísérlet kudarcának értékeléséhez Dombrády Lóránd, Thomas Sakmyster és Ungváry Krisztián már hivatkozott könyvein kívül lásd még Szakály Sándor: *A kormányzó és a kiugrás. Rubicon*, 2007/10. sz. 62-65.

Összegzés: államférfi volt-e Horthy Miklós?

Végezetül, összegzés jelleggel, arra a kérdésre válaszolnék, hogy tekinthető-e államférfinak Horthy Miklós? Megítélésem szerint egyértelműen nem. Három okot, tényezőt látok arra, hogy ezt az álláspontot képviseljem. (Ebből az is következik, hogy azokat a politikusokat lehet államférfinak tekinteni, akikre ez a három megállapítás helytálló.)

Először is azért, mert Horthy Miklós nem rendelkezett azokkal a képességekkel, tudással és tapasztalatokkal, amelyek államférfivé tesznek egy politikai szereplőt. Ráadásul ez nem tekinthető a történész utólagos értékelésének, merthogy a kortársai közül többen is, olyanok, akik bizalmas, baráti viszonyban álltak vele, hasonló megállapításokat tettek. Közéjük tartozott például Erich Heyssler sorhajókapitány, aki már tengerészként is ismerte Horthyt és baráti viszonyban voltak. Úgy emlékezett rá, hogy nem volt egy intellektuális alkat.³⁵ Thomas Hohler brit diplomata, akivel már az első világháború előtti évektől kezdődően barátinak mondható viszonyban állt, szintén ezt az álláspontot osztotta. Thomas Hohler, aki a külföldi diplomaták közül legjobban ismerte az államfőt, így jellemezte őt: „makulátlan tisztességű, ám nem különösebben okos”, nincs kifinomult gondolkodásmódja, így „amikor egy szeme megragadja őt, abból szilárd elvet kovácsol magának”.³⁶ Hóman Bálint 1933-ban így fogalmazott: „A nagy világrengető tehetséget a sorsa megtagadta tőle, de hivatásának magaslatára áll és igyekszik a sors által neki juttatott s tőle ma is kissé idegen hivatást a nemzet javára betölteni”.³⁷ Hardy Kálmán, aki az 1920-as években volt a kormányzó egyik szárnysegéde, szintén hasonlóan vélekedett. Ráadásul – tette hozzá – a kormányzót alapvetően a hadsereggel, a hajózással, a sporttal és a vadászatokkal összefüggő kérdések foglalkoztatták, minden más untatta.³⁸ Az államfő korlátozott érdeklődése azonban nem akadályozta a kormányzati munkát.

Másrészt azért nem lehet Horthy Miklóst államférfinak tekinteni, mert egyetlen egyszer sem fejtette ki részleteiben, hogyan is képzelel el Magyarországot, a magyar nemzet jövőjét. Nem volt egy átgondolt, részletes koncepciója a jövőről, amit lépésről-lépésre – az éppen aktuális politikai helyzet függvényében – meg lehetett volna valósítani. Ezt az elemzett beszédei és nyilatkozatai jól érzékeltetik, amelyek alapján egy felületes nézetrendszer rajzolódik ki.³⁹ Ez nem is meglepő, mert nem érdeklődött a magyar állam, társadalom, gazdaság, stb. működésének számos eleme iránt. Így

---

³⁵ Paul G. Halpern: *Otrantói ütközet. Az Adria bejáratának ellenőrzése az I. világháborúban*. Győr, Laurus Kiadó, 2007. 67.

³⁶ Idézi Fűrj Orsolya: *Brit diplomáciai jelenlét Magyarországon 1924 és 1941 között. A British Legation szervezete és működése*. PhD (doktori) értekezés. Debreceni Egyetem, 2017. 130.

³⁷ OSZK Kézirattár. Hóman Bálint iratai 15/6. Hóman Bálint feljegyzése Horthy Miklós és IV. Károly viszonyáról (1933).

³⁸ Hardy Kálmán: *Az Adriától Amerikáig. Hardy Kálmán altábornagy emlékiratai*. Budapest, Kairosz Kiadó – HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 2008. 165., 423.

³⁹ Sipos Péter: Horthy Miklós személyisége és gondolkodásmódja. *Rubicon*, 2007/10. sz. 57-61.; Turbucz Dávid: Horthy Miklós beszédei 1919 és 1923 között. *Századok*, 2020/1. sz. 183-208.

nem is lehetett átgondolt, koncepcionális és nagyobb távlatokra vonatkozó programja, amelynek a megvalósítására törekedhetett volna. Horthy Miklós „a magyar belpolitikát az antibolsevizmus, az antiliberalizmus és a mérsékelt antiszemitizmus görbe tükrén át szemlélte” – fogalmazta meg a lényegét Barta Róbert.⁴⁰ Bár azt nem említette, hogy a területi revízió megvalósítására törekvés is, ami teljesen érthetően tartozott a kormányzó alapvető céljai közé, meghatározó eleme volt ennek a tükörnek.

Végezetül azért sem tekinthető államférfinak, mert a fővezéri és kormányzói tevékenységéhez csak néhány – bár korántsem lényegtelen – pozitív, elfogadhatónak tekinthető, az ország érdekeit szolgáló döntés kapcsolódik. Ennek az is lényeges oka volt, hogy 1921 végét követően egyre kevésbé avatkozott be a napi kormányzati politika alakításába, egészen 1930/1931-ig, így ha egy döntési folyamatban nem vett részt, akkor annak az eredményei nem is sorolhatók az érdemei közé. Ugyan 1931 után újra aktívabban vett részt a napi kormányzati döntésekben, de ez nem jelentette azt, hogy minden döntésben komoly szerepe volt. Fontos leszögezni, hogy nem attól lesz államférfi valaki, mert mindent jól csinál, ebben az esetben senkit sem lehetne annak tekinteni, és az utókor mindenben pozitívan értékeli őt, hanem attól, hogy az általa is irányított ország szempontjából a tevékenysége inkább pozitívan, mint negatívan értékelhető.

Horthy Miklós tettei: a pozitív oldal ('nemzetmentés', 'országépítés', 'országgyarapítás')		
1	az ország érdekeit szolgáló döntésekben való részvétel fővezérként	a szerepe nem volt kizárólagos, mások is részt vettek ezekben
2	lemondott a katonai diktatúra bevezetéséről, elfogadta a kormányzói hatalom alkotmányos keretek közé illesztését	az antant elvárásai miatt
3	Bethlen Istvánt kinevezte miniszterelnökké	Horthy már 1920-ban őt kívánta kinevezni a kormány élére
4	IV. Károly visszatérési kísérleteinek megakadályozása	fontos volt a szerepe, de nem kizárólagos
5	a bethleni konszolidáció	ez elsősorban a miniszterelnök és a szakminiszterek érdeme (kivéve: a kormányfő kinevezése és a radikális jobboldal elszigetelése)
6	a radikális jobboldal kilépése a kormánypártból	a kormányzó szerepe meghatározó, döntő volt
7	Gömbös Gyula miniszterelnöksége	a kormányzó – a tanácsadóira is hallgatva – döntött a kormányfő leváltásáról
8	területi revízió	támogatta ezt, ezen kívül nem volt benne szerepe

⁴⁰ Barta Róbert: Egy memoár margójára. Horthy Miklós: Emlékirataim. *Rubicon*, 2001/1-2. sz. 72.

Horthy Miklós tettei: a negatív oldal ('hon/nemzetvesztő')		
1	fehérterror	a szerepe nem kizárólagos
2	antiszemitizmus (numerus clausus, 1920)	az antiszemitizmus nem miatta erősödött meg 1919-ben, antiszemita kijelentéseket a nyilvánosság előtt ritkán tett, miközben magát annak tartotta, a numerus clausust nem ő kezdeményezte, de támogatta
3	antiszemitizmus (zsidóellenes törvények 1938 után)	ezeket a törvényeket nem ő kezdeményezte, de támogatta, a hatályba lépésük ellen semmit sem tett, a magyar zsidóság jogainak fokozatos korlátozásával egyet értett
4	elköteleződés a náci Németország irányába (fokozatosan szűkülő mozgástér)	a nemzetközi erőviszonyok mellett a magyar politikai és katonai elit mulasztásai eredményezték
5	a jobbrtolódás folyamata	szintén nem lehet a kormányzó kizárólagos felelősségéről beszélni
6	a hadba lépés	nem volt elkerülhető, de máskor és máshogy is sor kerülhetett volna rá (a kormányzó döntött)
7	a magyar zsidóság deportálása	amennyiben július elején le tudta állíttatni a deportálásokat, akkor korábban is megpróbálhatta volna
8	az átállási kísérlet kudarca	számos tényező eredményezte, közöttük a kormányzó döntései és mulasztásai

Ebben a két táblázatban láthatók Horthy Miklós pozitívnak és negatívnak tekinthető tettei, mindkét kategóriában nyolc-nyolc szerepel, a lista ugyan nem teljes, de a lényeg feltüntetésre került. A táblázatból kiderül, hogy a pozitívnak és a negatívnak tekinthető tettei esetében is részleges volt a szerepe. A 'nemzetmentő' és 'honvesztő' jelzők, illetve az ezekhez hasonló további egyoldalúan pozitív és negatív értékelések, tehát nem alkalmazhatók Horthy Miklós esetében. A nyolc-nyolc példa – a félreértések elkerülése végett – nem azt jelenti, hogy ugyanolyan mértékben lehet az 1919 és 1944 közötti tevékenységét pozitívnak és negatívnak tekinteni. Az egyes példák ugyanis nem ugyanolyan súlyúak. Annak ellenére, hogy az összkép inkább negatív, mint pozitív, Horthy Miklós 'honvesztő' politikai szereplőnek nem tekinthető, a többi – a mai magyar közéletben is gyakran előforduló – propagandisztikus jelzőhöz hasonlóan.